

УДК:УД (2) 32-93

Маратова Сайкал, Торокулова Нуриза Дуйшенкуловна

Кыргыз Улуттук Агрардык Университети

**НАСЫЯ СИСТЕМАСЫ ЖАНА АНЫН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ЭКОНОМИКАСЫНЫН ӨНУГУШУНДӨГҮ МААНИСИ**

Аннотация: *Насыя - бул кайра кайтаруу, мөөнөтүндө пайызын төлөө сыяктуу принциптерге таянган карызга берилүүчү акча каражаты. Насыяны Кыргыз Республикасында коммерциялык банктар,микронасыялык компаниялар, насыялык уюмдар ж.б. ишканалар беришет. Каржы системасы бул-өлкөнүн финансылык ситемасынын түзүүчү бөлүгү болуп саналат.*

Ачык сөздөр: *Насыя,насыя системасы,күрөө,пайыздык ченем,мамлекеттик карыз.*

Маратова Сайкал, Торокулова Нуриза Дуйшенкуловна

Кыргызский национальный аграрный университет

**КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Аннотация: *Кредит – ссуда выдаваемое под залог на условиях срочности,платности,возвратности и целевого характера.Кредитованием в Кыргызской Республике занимаются специализированные финансово-кредитные учреждения. Кредитная система является составной частью финансовой системы страны.*

Ключевые слова: *Кредит, кредитная система, залог, процентная ставка, государственный долг.*

Maratova Saikal, Torokulova Nuriza Duishenkulovna

Kyrgyz National Agrarian University

**CREDIT SYSTEM AND ITS SIGNIFICANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE
ECONOMY OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

Annotation: *A loan is a loan issued on collateral on terms of maturity, payment, repayment and target character. Lending in the Kyrgyz Republic is carried out by specialized financial and credit institutions. The credit system is an integral part of the country's financial system.*

Keywords: *Credit, credit system, pledge, interest rate, public debt.*

Киришүү. Ар бир мамлекеттин өнүгүүсүндө олуттуу орунду насыя системасы ээлейт, ал негизинен экономиканын өнүгүшүн, мамлекеттин потенциалынын өсүшүн жана анын калкынын жыргалчылыгынын өсүшүн аныктайт.Ошону менен бирге мамлекет өзү насыя системасынын өнүгүшүнө, анын калыптанышына, ишмердүүлүгүнө жана ошого жараша мамлекеттин аймагында жайгаштырылышына таасир этиши керек. Насыя системасынын эффективдүүлүгү көбүнесе анын функцияларынын түзүмүнө гана эмес, ошондой эле мамлекеттин аймагындагы банктардын жайгашуусуна да көз каранды.

Заманбап экономикада көбүнчө карама-каршылык келип чыгат, ал төмөндөгүчө чагылдырылат. Бир катар фирмалар, компаниялар, жеке ишкерлер жана жөн эле калк өздөрүнүн ишмердүүлүгүн жүргүзүүгө же муктаждыктарын канааттандырууга карыз каражат алууда көйгөйлөргө туш болушат. Бул төмөндөгүлөр менен чагылдырылат: өндүрүштү кеңейтүү, жабдууларды, технологияларды сатып алуу, турак жайларды, автоунааларды жана башкалар. Ал эми ошол эле учурда башка ишкерлерде, фирмаларда, компанияларда убактылуу бош акча каражаттары бар болгон болот. Бул карама-каршылыкты насыя системасы жөнгө салат.

Насыя системасы - бул кайра кайтаруу, убагында төлөө, пайыздарын төлөө принцибинде ылайык акча каражаттарын берүүчү насыя-каржылык ишканалардын, уюмдардын жыйындысы.

Насыя системасы – рынок экономикасынын функционалдык подсистемасы, жүгүртүүдөгү акчанын көлөмүн өзгөртүү аркылуу экономиканы жөнгө салууга жөндөмдүү акча-кредиттик мекемелердин комплекси. Өткөөл мезгилде Кыргыз Республикасынын экономикасын тез арада турукташтыруу жана экономикалык потенциалын чыңдоо үчүн тышкы жардам жана чет элдик инвестициялар талап кылынган. Ички жана тышкы инвестицияларды стимулдаштыруу республиканын экономикасына капиталдык салымдардын көлөмүн көбөйтүүгө багытталган, анткени инвестициялык активдүүлүктүн төмөн болушу анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн начарлатат жана экономикалык реформаларды жүргүзүү мөөнөтүнө терс таасирин тийгизет. республиканын Өкмөтү чет өлкөлүк жардамды тартуу, координациялоо жана башкаруу боюнча натыйжалуу иштерди уюштурууга тийиш болчу.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. Чет элдик инвестициялардын агымы социалдык-экономикалык өнүгүүдө төмөнкүдөй маселелерди чечүүгө көмөктөштү:

- талап кылынбаган илимий-техникалык потенциалды өнүктүрүү
- кыргыз товарларын жана технологияларын тышкы рынокко чыгаруу
- бай жаратылыш ресурстары бар региондорго алардын өнүгүүсүн тездетүү үчүн капиталдын агымын жеңилдетүү
- жаңы жумуш орундарын түзүү жана аларды өнүктүрүүнү өздөштүрүү
- ишкердик чөйрөсү менен цивилизациялуу мамилелердин тажрыйбасын өздөштүрүү өндүрүштүк жана социалдык инфраструктураны өнүктүрүүгө көмөктөшүү

Изилдөө натыйжалары. Кыргызстан көз карандысыздыкка ээ болгондон кийин ар кыл эл аралык финансылык институттардан насыяларды алып жана колдонуп келген. 2021жылга карата Кыргыз Республикасынын тышкы карызы 5 миллиард 147,22 миллион АКШ долларын түзгөн. 2021-жылдын январь-февраль айларында Кыргыз Республикасынын ресубликалык бюджеттен мамлекеттик карызды тейлөөгө (ички-тышкы) 5457,8 миллион сом бөлүнгөн.

- Мамлекеттик тышкы карызды тейлөөгө -3 049,4 миллион сом;
- Мамлекеттик ички карызды тейлөөгө - 2 408,4 миллион сом.

Эл аралык финансылык институттардан алган жана ар кыл карыздар 1,578 миллиард АКШ долларын түзөт. Алардын ичинен эң чоң насыя берген –Бүткүл дүйнөлүк банк (700 миллион АКШ доллары). Андан кийинки орунда –Азия Өнүктүрүү банкы (605 миллион АКШ доллары). кредиттик системада негизги ролду банктар - кредиттик мекемелердин негизги тобун түзгөн жана акча каражаттарын топтоо,

ЭКОНОМИКА

насыяларды берүү, баалуу кагаздарды чыгаруу функцияларын ишке ашырган атайын экономикалык институттар ойнойт.

Банк системасы рыноктук экономикада маанилүү роль ойнойт, финансылык ортомчу болуп, өлкөнүн финансылык ресурстарын мобилизациялоодо жана бөлүштүрүүдө.

Бул чөйрөдөгү прогресс негизинен бүтүндөй экономиканын өнүгүү перспективаларын аныктайт, бул толук кандуу банк системасын калыптандырууну актуалдуу көйгөйгө айландырат. Кыргыз Республикасында экономиканы кредиттөө кредиттик рыноктун катышуучулары тарабынан жүзөгө ашырылат, алар бүгүнкү күндө коммерциялык банктар жана банктык -эмес финансы-кредиттик уюмдар тарабынан көрсөтүлөт. Банктардын жалпы насыя портфели 11,0 пайызга өсүп, 162,6 миллиард. сомду түзгөн. Насыя портфелинин өсүшү насыялоо көлөмүнүн улуттук валютада 14,8 пайызга 109,1 миллиард сомго чейин, ошондой эле чет өлкө валютасында 4,0 пайызга 53,5 млрд сомго чейин көбөйүшүнүн эсебинен ишке ашырылган. Отчеттук жылдын акырына карата кыска мөөнөттүү насыялардын жалпы көлөмү 0,03 пайызга бир аз кыскарган, ал эми төлөө мөөнөтү бир жылдан ашкан насыялардын көлөмү 12,1 пайызга көбөйгөн, бул кредиттердин узактыгынын өсүшүнө алып келген. Насыя портфели 32,1 айдан 32,9 айга чейин. Насыя алуучулардын саны 8,5 пайызга кыскарып, 422,6 миң жеке жана юридикалык жактарды түздү. Экономиканын негизги тармактарын насыялоонун өсүшү уланды. Насыялардын көлөмүнүн эң көп өсүшү соода жана коммерциялык операциялар (+4,5 миллиард сом), айыл чарба (+2,8 миллиард сом), курулуш жана ипотека (+2,7 миллиард сом), өнөр жай (+2,4 миллиард сом) сыяктуу тармактарда болгон. сом).

Таблица 1. Коммерциялык банктардын насыя портфелинин регионалдык структурасы

Регион	2019жыл		2020жыл	
	Млн.сом.	Пайыздык үлүшү	Млн.сом.	Пайыздык үлүшү
Бишкек шаары	79978,5	54,9	91116,8	56,3
Ош шаары жана Ош областы	18114,3	12,4	19373,9	12,0
Джалал-Абад областы	122671,6	8,8	13995,7	86,6
Чүй областы	10868,4	7,5	11895,1	7,3
Ыссыкол областы	7970,7	5,5	8352,1	5,2
Нарын областы	6134,3	4,2	6662,4	4,1
Баткен областы	4960,2	3,4	5106,1	3,2
Талас областы	4838,4	3,3	5343,9	3,3
Бардыгы:	145626,3	100,0	161846,1	100,0

Кыргыз Республикасынын бардык региондорунда кредит портфелинин көлөмүнүн өсүшү байкалган. Бишкек шаарында насыялык портфелдин өсүшү 11,1 миллиард сомду, Ош шаарында жана Ош облусунда 1,3 миллиард сомду, Жалал-Абад облусунда 1,2 миллиард сомду, Чүй облусунда 1,0 миллиард сомду түздү. Нарын облусунда

- 0,5 млрд сом, Талас облусунда - 0,5 млрд сом, Ысык-Көл облусунда
- 0,4 млрд сом, Баткен облусуна - 0,1 млрд сом.

ЭКОНОМИКА

Коммерциялык банктардын насыя портфели боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин төмөндөшү байкалып, отчеттук жылдын акырына карата улуттук валютада 16,1 пайызды (-1,4 п.п.) жана чет өлкө валютасында 9,3 пайызды (-0,4 п.п.) түзгөн. Улуттук валютада насыя портфели боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен (керектөө насыяларды эсепке албаганда) да төмөндөп, жылдын акырына карата 14,8 пайызды (-1,2 п.п.) түзгөн.

Коммерциялык банктар тарабынан жаңыдан берилген насыялардын жалпы көлөмү 2019-жылга салыштырмалуу 10,6 пайызга кыскарып, 116,3 миллиард сомду түздү, бул улуттук валютада берилген насыялардын көлөмүнүн 0,5 пайызга төмөндөшү менен байланыштуу, ал 93,1 миллиард сомду түзгөн. Ошону менен бирге, каралып жаткан мезгилде чет өлкө валютасында берилген насыялардын көлөмү өткөн жылга салыштырмалуу 36,6 пайызга, эквивалентте 23,2 миллиард сомго чейин кыскарган. Жыл ичинде жаңыдан берилген насыялар боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин төмөндөшү байкалган. Улуттук валютада пайыздык чендин орточо мааниси 1,8 п.п. төмөндөө менен 17,1 пайызды түзгөн, ал эми чет өлкө валютасында бул көрсөткүч 0,8 пайыздык пунктка төмөндөө менен 8,2 пайызды түзгөн. Классификацияланбаган активдердин көлөмү жалпы активдердин 90,2 пайызын же 237,2 миллиард сомду, ал эми классификацияланган активдердин үлүшү 9,8 пайызды же 25,9 миллиард сомду түздү. Классификацияланган насыялардын насыя портфелиндеги үлүшү 2019-жылга салыштырмалуу 2,5 пайыздык пунктка көбөйүп, 10,5 пайызды же 17,0 миллиард сомду түздү. Насыялык портфелдин өсүшүнүн шартында ЖЧКга чегерүүлөрдүн көлөмү отчеттук мезгилде насыя портфелинин 2,1 пайызын түзгөн (2019-жылы - 1,2 пайыз).

Насыя системасынын 2чи денгээлин микронасыялык компаниялар, насыялык союздар түзөт.

Таблица 2. Банктык эмес финансылык уюмдардын насыя портфелинин регионалдык түзүмү

Регион	2019жыл		2020жыл	
	Млн.сом.	Пайыздык улушу	Млн.сом.	Пайыздык улушу
Бишкек шаары	5666,0	25,6	5604,0	24,2
Ош областы	5022,8	22,7	5117,7	22,1
Чүй областы	3103,2	14,0	3449,4	14,9
Джалал-Абад областы	2693,8	12,2	2958,3	12,8
Ыссыккөл областы	2403,8	10,9	2420,4	10,5
Нарын областы	1409,9	6,4	1510,0	6,6
Баткен областы	1218,1	5,5	1439,4	6,2
Талас областы	582,1	2,6	644,2	2,8
КР тышкары	1,8	0,0	1,8	0,0
Бардыгы	22101,6	100,0	23145,3	100,0

Жыйынтык. Банк тутумунун өнүгүү перспективалары көбүнесе өлкөнүн реалдуу секторунун мүмкүнчүлүктөрүнөн, экономикадагы түзүмдүк өзгөрүүлөрдүн натыйжаларынан көз каранды. Демек, банк тутумун өнүктүрүүнүн жалпы баштапкы максаттуу көрсөткүчтөрү реалдуу сектордогу өзгөрүүлөргө жетишүү багытында

аныкталган. Ошол эле учурда бул максатка жетүүнүн негизги шарты банк тутумунун туруктуулугун камсыз кылуу болуп саналат. Жыйынтыктап айтканда, банктардын өздөрүнүн ролун белгилей кетүү керек. Мындай кырдаалда банктар үчүн өздүк капиталды көбөйтүү, тобокелдиктерди диверсификациялоо, тобокелдүү кредиттер боюнча резервдерди түзүү, кызмат көрсөтүүлөрдүн жаңы түрлөрүн өнүктүрүү, банктар үчүн профессионалдуу кредиттик саясат жүргүзүү өзгөчө маанилүү. жаңы банктык технологияларды жана технологияларды киргизүү: банкты башкаруу, эффективдүү кадр саясатын жүргүзүү.

Колдонулган адабияттар:

1. Рахматова М.У. Эл аралык валюта-каржылык жана насыялык мамиле. УМК, Бишкек, 2012
2. Рудый К. В. Эл аралык валюталык, насыя жана каржылык мамиле. М.: Жаңы билим, 2007.
3. Красавина Л. Н. Эл аралык валюта-насыялык жана каржылык мамиле. М.: Каржы жана статистика, 2006.
4. Алымкулова А.С., Омуркулова Н.М., Эсенгулова Н.А.. /Эл аралык каржы рыноктору.: Окуу колдонмо. - Б.: 2012
5. Звонова Е. А., Слепов В. А. Эл аралык каржы рыногу. М.: Магистр, 2007

Интернет ресурстары:

1. <https://nnkr.kg>
2. <https://akchabar.kg>

Авторлор жөнүндө маалымат:

1. **Маратова Сайкал** – КНАУ имени К.И.Скрябина, студентка 3курса специальности «Финансы и кредит» Телефон: (моб, раб.) 9996704383821 , **Адрес:** Бишкек, ул. Медерова 68 , E.mail: maratova181200@gmail.com
2. **Торокулова Нуриза Дуйшенкуловна** - «Финансы жана насыя» кафедрасынын ага окутуучусу, Экономика и менеджмент факультети К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университети 720005. Кыргызская Республикасы г.Бишкек, Медерова к. 68. E-mail: t.nuriza@mail.ru, тел: 0705778802